

Vrijwilligerswerk binnen het forensisch welzijnswerk: mogelijkheden en grenzen

Kirsten Segers^a

^a Master in sociaal werk, Universiteit Gent (corresp. kirsten.segers@ugent.be)

Tegenwoordig zijn vrijwilligers binnen het forensisch welzijnswerk aan een bescheiden opmars bezig. Via literatuur en exploratieve bevraging van diensten en vrijwilligers hebben we getracht deze ontwikkeling even onder de loep te nemen (SEGERS, 2011). Het was de bedoeling om enerzijds de sociaal-agogische betekenis van het vrijwilligerswerk binnen de context van het forensisch welzijnswerk te achterhalen en anderzijds een breder licht te werpen op de persoon van de vrijwilliger binnen deze forensische context, meer bepaald binnen de dienst slachtofferhulp, justitieel welzijnswerk en slachtoffer-daderbemiddeling. Op basis van deze bevraging werd het duidelijk dat het vrijwilligerswerk binnen het forensisch welzijnswerk gepaard gaat met heel wat uitdagingen en beperkingen. Wij geven hieronder de belangrijkste bevindingen weer, zonder de ambitie te hebben volledig of representatief te zijn, met de bedoeling een bijdrage te leveren aan het debat rond vrijwilligerswerk in de forensische context.

Algemeen wint vrijwilligerswerk de laatste jaren terug aan belang (MILLIGAN & FYFE (2005). Zo werd 2011 in de Europese Unie uitgeroepen als het 'Europees Jaar van het vrijwilligerswerk'. De bereidheid om zich in te zetten als vrijwilliger, is samen met de frequentie en het patroon van het vrijwilligerswerk echter niet constant in tijd (KULLIK, 2010). De tijdsgeest waarin vrijwilligersinitiatieven opgezet worden, bepaalt de finaliteit van de werkingen. Om de juiste plaats en waarde van het vrijwilligerswerk in te schatten, mag de maatschappelijke context niet uit het oog verloren worden (KNOPS, 2000). Vrijwilligerswerk binnen de Belgisch-justitiële context is ook geen nieuw gegeven. Volgens DUPONT (1986) kunnen vrijwilligers worden beschouwd als de pioniers inzake hulpverlening aan justitiecliënteel.

Onderzoeksresultaten

Vrijwilligheid en burgerschap

Vrijwilligerswerk, zowel buiten als binnen de forensische context, wordt beschouwd als één van de belangrijkste uitingen van burgerparticipatie en democratie. Dit betekent dat het vrijwilligerswerk – met zijn actieve en ambitieuze burgers-, vaak gepresenteerd wordt als 'redder' van de gebroken samenleving (LORIMER, 2010). Het vrijwilligerswerk is een uitdrukking van burgerschapsrollen en verantwoordelijkheden, maar wordt ook waargenomen als een belangrijke indicator van sociaal kapitaal (LIE, BAINES, & WHEELLOCK, 2009). Sociaal kapitaal wordt gedefinieerd als "*eigenschappen van sociale organisaties zoals netwerken, normen, en sociaal vertrouwen die coördinatie en samenwerking voor wederzijdse voordelen vergemakkelijken*" (LIU & BESSER, 2003; MAYER, 2003). Het vrijwilligerswerk is aldus een vorm van burgerovereenkomst, waarbij de vrijwillige inzet van burgers een onmiskenbaar element vormt van elke democratische samenleving (HOOGE, 2001). Binnen de context van het forensisch welzijnswerk, specifiek de dienst Slachtofferhulp, verwijst de betekenisverlening aan de vrijwilliger expliciet naar deze oorspronkelijke 'burgers voor burgers-idee'.

Ook binnen het domein van het justitieel welzijnswerk wordt het belangrijk geacht dat vrijwilligers aan gedetineerden tonen dat er vanuit de (vrije) samenleving nog aandacht is voor hen. Tegelijkertijd is vrijwilligerswerk ook een belangrijke leermogelijkheid. Het verrichten van vrijwilligerswerk laat de burgers in aanraking komen met nieuwe vaardigheden en versterkt hun samenhorigheidsgevoel (AVSO, 2006).

Een diverse groep

Vrijwilligers kunnen niet beschouwd worden als één homogene groep. Het is een uiterst diverse groep, die actief is in een grote verscheidenheid aan contexten. 'De' vrijwilliger bestaat niet, hij varieert naargelang tijd en plaats, sector en het soort vrijwilligerswerk (WARBURTON & SMITH, 2003). Binnen de context van het forensisch welzijnswerk troffen we vrijwilligerswerk aan op drie toepas-

singsgebieden; justitieel welzijnswerk, slachtofferhulp en slachtoffer-daderbemiddeling. Met betrekking tot het profiel van de vrijwilliger blijkt elk toepassingsgebied over een zeer heterogene groep vrijwilligers te beschikken. Dit blijkt uit de variëteit van de vrijwilligers op vlak van leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en beroepssituatie. Vrijwilligers komen overwegend uit de oudere leeftijdscategorie, vooral bruggepensioneerden, en de vrouwen zijn oververtegenwoordigd. De diversiteit binnen de vrijwilligersequipe wordt aangemoedigd doordat het zorgt voor de inbreng van verschillende invalshoeken. De vrijwilligersgroep vormt bijgevolg geen afspiegeling van de maatschappij.

Toenemende deskundigheidsvereisten

Het vrijwilligerswerk binnen het forensisch welzijnswerk wordt meer en meer geconfronteerd met een 'verdeskundiging'. In een samenleving die gekenmerkt wordt door een toenemende regelgeving, ontwikkelt het vrijwilligerswerk, volgens VAN INGEN en KALMIJN (2010) zich op dezelfde manier. Het is dus onmiskenbaar dat de vrijwilliger te maken krijgt met een toenemende verzakelijking en 'juridisering' van de samenleving. Ook het traditionele onderscheid tussen beroepskrachten en vrijwilligers is tegenwoordig niet meer zo scherp. *"Deskundigheid is een 'must' geworden, zowel voor de organisatie als voor de vrijwilliger zelf* (HUSTINX & LAMMERTYN, 2001)." Bij vrijwel alle soorten vrijwilligerswerk die gekoppeld zijn aan professionele organisaties, spelen vaak discussies over de verhouding tussen vrijwilligers en beroepskrachten. Deze discussies hebben betrekking op o.a. de taken en verantwoordelijkheden van vrijwilligers en beroepskrachten, de grenzen van het vrijwilligerswerk, etc. (KNOPS, 2000).

Al verschillen de aard en de intensiteit van vorming en opvolging van de vrijwilligers naargelang het toepassingsgebied en de dienst, steeds echter dient elke vrijwilliger binnen het forensisch welzijnswerk een soort afsprakennota te ondertekenen, waarin afspraken rond hun engagement en tijdsbestek, beroepsgeheim, en het niet doorgeven van privé-gegevens, etc. vermeld worden. Een significant verschil realiseert zich op vlak van het takenpakket van vrijwilligers. In sommige diensten voeren vrijwilligers identiek hetzelfde

werk uit als beroepskrachten; in andere diensten worden vrijwilligers heel bewust losgekoppeld van de professionele hulpverlening. Sommige diensten willen van vrijwilligers geen veredelde professionals maken en laten bijvoorbeeld vrijwilligers geen structurele taken opnemen.

Binnen het forensisch welzijnswerk wordt er een basisopleiding en training vereist, alvorens men kan starten als vrijwilliger. Een vrijwilliger dient, voor de diensten, te beschikken over een juiste basishouding en de vereiste basisvaardigheden te hanteren. Het engagement van de vrijwilliger is dus niet meer voldoende. Dit betekent dat, aan de hand van bovenstaande vereisten, bepaalde categorieën van mensen niet in aanmerking komen als vrijwilliger.

Op het vlak van vereisten wordt er vooral gekeken naar de objectieve en inhoudelijke criteria van vrijwilligers in spe. Voorbeelden hiervan zijn: de minimumleeftijd, de regio, het hebben van een rijbewijs, en de meer pragmatische zaken zoals tijdsbesteding. De inhoudelijke criteria polsen naar de basishouding en -vaardigheden, motivatie, de persoonlijkheid en draagkracht van een individu. Ook wordt er nadruk gelegd op de verwachtingen op vlak van het engagement van de vrijwilliger. Zo moeten mensen zich gemiddeld zeven à acht uur per week kunnen vrijmaken. Tevens wordt er in verschillende diensten een engagement van twee jaar gevraagd, doordat er in het eerste jaar veel tijd gaat naar het opleiden en trainen van vrijwilligers. Ondanks een verdeskundiging van de vrijwilliger, trachten de diensten het verschil tussen vrijwilligers en beroepskrachten toch af te bakenen. Bij moeilijkheden of problemen, is het de taak van de vrijwilliger om door te verwijzen naar een beroepskracht.

Dit vertaalt zich binnen de diensten in het verschil van verantwoordelijkheden die vrijwilligers en beroepskrachten dragen. Zo hebben beroepskrachten in bepaalde organisaties bijvoorbeeld meer verantwoordelijkheid met betrekking tot de moeilijke en/of technische dossiers. Ook kunnen beroepskrachten meer verantwoordelijkheid dragen voor de werking van de dienst, verslagen, vergaderingen en registratie. Het beleid, de structuur en de dagelijkse werking zou tot de taak van beroepskrachten behoren en niet die van vrijwilligers. Niettegenstaande de meerwaarde van een

vrijwilligerswerking, vraagt dergelijke werking ook veel inspanningen (VERMEULEN, 2007). Een organisatie dient een kosten-batenanalyse te maken. Er wordt heel wat tijd en middelen geïnvesteerd in het selecteren, opleiden, rekruteren en het blijven ondersteunen van vrijwilligers. Zelf wijzen vrijwilligers op de noodzaak hiervan.

Besluit

We kunnen concluderen dat het werken met vrijwilligers tal van mogelijkheden biedt voor de vrijwilliger, de cliënt, de samenleving, en de organisatie. De vrijwilliger krijgt de mogelijkheid om vaardigheden te verwerven en zich te vormen.

Naar de cliënt toe kan een vrijwilliger soms ook meer bereiken dan een beroepskracht, omdat de vrijwilliger juist niet gehinderd wordt door zijn of haar professionaliteit. Het vormen van burgerschapsrollen en democratie zorgt ook voor een meerwaarde binnen de samenleving. Ten slotte ontlasten vrijwilligers deels de beroepskrachten binnen een organisatie of dienst. Ze zijn niet enkel een aanvulling meer op beroepskrachten, maar maken deel uit van het team.

Daarnaast krijgt het vrijwilligerswerk binnen het forensisch welzijnswerk ook te maken met beperkingen. Door de specifieke problematiek en doelgroep is het evident dat mensen eerst opgeleid worden vooraleer ze aan de slag kunnen gaan als vrijwilliger. Maar maakt deze verdeskundiging van de vrijwilliger het aanbod van bepaalde opleidingen in sociale en/of menswetenschappelijke richting niet overbodig? Waarom zouden diensten bijvoorbeeld nog een beroep doen op maatschappelijk werkers, als ze gebruik kunnen maken van geprofessionaliseerde vrijwilligers?

Binnen de drie toepassingsgebieden werden er ook verschillen vastgesteld naargelang de vrijwilligerswerking en het takenpakket van vrijwilligers. Waar vrijwilligers dezelfde taken opnemen als beroepskrachten, zal er inderdaad meer sprake zijn van verdeskundiging en/of professionalisering. Hierbij kan er echter afgevraagd worden hoe ver de 'deskundigheid' van vrijwilligers kan en mag reiken. Tast deze verdeskundiging de eigenheid van het vrijwilligerswerk aan? Of zorgt deze professionalisering eerder voor een kwaliteitsverhoging? De graad van verdeskundiging heeft ook een neerslag op de verhouding tussen

beroepskrachten en vrijwilligers. Waar begint en eindigt de deskundigheid van een vrijwilliger ten opzichte van een beroepskracht en omgekeerd? Het werken met vrijwilligers roept vragen op betreffende selectie, opleiding en ondersteuning van de vrijwilliger en diens verhouding tot beroepskrachten. Maar het opzetten van een kwalitatieve vrijwilligerswerking met een duidelijk gestructureerde taakafbakening blijkt, op basis van onze beperkte bevraging binnen het forensische domein, zeker mogelijk en een belangrijke meerwaarde te hebben.

Referenties

- ASSOCIATION OF VOLUNTARY SERVICE ORGANISATIONS (2006). *Voluntary service: the general overview*. Verkregen op http://www.avso.org/voluntary/voluntary_general.html.
- DUPONT, L. (1986). *Welzijnswerk in de schaduw van het strafrecht*. Leuven: Acco.
- HOOGHE, M. (2001). De vrijwillige burger. A (wo)man for all seasons? *Alert*, 27(6), 18-29.
- HUNSTINX, L., & LAMMERTYN, F. (2001). Vrijwilligerswerk tussen vrijheid en onzekerheid. Uitdagingen voor een eigentijds vrijwilligersbeleid. *Oikos*, 17(2), 1-16.
- KNOPS, G. (2000). *Een eigenzinnige ondersteuning van het vrijwilligerswerk: explorerend onderzoek naar wenselijkheid, opdracht en draagvlak van een Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- KULIK, L. (2010). Women's experiences with volunteering: A comparative analysis by stages of the life cycle. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(2), 360-389.
- LIU, A.Q.M., & BESSER, T. (2003). Social capital and participation in community improvement activities by elderly residents in small towns and rural communities. *Rural Sociology*, 68(3), 343-365.
- LIE, M., BAINES, S., WHEELLOCK, J. (2009). Citizenship, volunteering and active ageing. *Social Policy and Administration*, 43(7), 702-718.
- LORIMER, J. (2010). International conservation 'volunteering' and the geographies of global environmental citizenship. *Political Geography*, 29(6), 311-322.
- MAYER, M. (2003). The Onward Sweep of Social Capital: Causes and Consequences for Understanding Cities, Communities and Urban Movements. *Inter-*

national Journal of Urban and Regional Research, 27(1), 110-132.

MILLIGAN, C., & FYFE, N.R. (2005). Preserving space for volunteers: Exploring the links between Voluntary Welfare Organisations, Volunteering and Citizenship. *Urban Studies*, 42, 417-433.

SEGBERS, K. (2011). *De sociaal agogische betekenis van het forensisch welzijnswerk*. Niet-gepubliceerde Masterproef. Gent: Universiteit Gent.

VAN INGEN, E., & KALMIJN, M. (2010). Does voluntary association participation boost social resources? *Social Science Quarterly*, 91(2), 493-511.

VERMEULEN, L. (2007). Vrijwilligerswerk: Diversiteit in meervoud. *Panopticon*, 33, 83-92.

WARBURTON, J., & SMITH, J. (2003). Out of the generosity of your heart: Are we creating active citizens through compulsory volunteer programmes for young people in Australia? *Social Policy and Administration*, 37(7), 772-786.

MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING / SOCIAL WORK (II)

Schuldhulpverlening en de burgerlijke partij in detentie

Anja Boers^a & Bart Claes^b

^a Attaché, FOD Justitie, Directoraat-generaal Justitiehuisen (corresp: anja.boers@just.fgov.be)

^b Wetenschappelijk medewerker, Vakgroep Criminologie, Faculteit Recht en Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (corresp: bart.claes@vub.ac.be)

Op 16 november 2011 vond in de gebouwen van FOD Justitie te Brussel de studie- en ontmoetingsdag 'Schuldhulpverlening en burgerlijke partij in het werken met gedetineerden' plaats. Deze studiedag was het resultaat van een samenwerking tussen de FOD Justitie, het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en de vzw Suggnomé. Als gevolg van deze vruchtbare samenwerking over de verschillende velden en disciplines heen bestond het deelnemersveld voornamelijk uit maatschappelijk werkers en psychologen van de psychosociale diensten, justitieassistenten, trajectbegeleiders, beleidsmedewerkers, slachtoffer-daderbemiddelaars en schuldhulpverleners.

Schuldhulpverlening en burgerlijke partij

De keuze voor de thema's van schuldhulpverlening en de burgerlijke partij in het werken met gedetineerden voor deze studiedag is alteminst verwonderlijk. De problematiek van de schuldhulpverlening staat al geruime tijd in de belangstelling van de Vlaamse overheid en welzijnsvoorzieningen. Midden 2011 zette de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vandeuren nog in op de kwaliteitsverbetering van de schuldhulpverlening met het versterken

van de regionale samenwerkingsverbanden voortbouwend op een onderzoeksrapport naar de werking en organisatie voor schuldbemiddeling (OP DE BEECK *et al.*, 2011). Waar deze problematiek van de schuldhulpverlening geplaatst kan worden binnen het algemeen welzijnswerk en het (lokaal) sociaal beleid, kreeg zij in 2011 ook de nodige aandacht vanuit een geheel andere hoek. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie van Nederland publiceerde het onderzoek naar de schuldenproblematiek als risicofactor voor (de ontwikkeling van) crimineel gedrag bij jeugdigen (HOEVE *et al.*, 2011). De onderzoekers concluderen dat er een verband is tussen het hebben van schulden en crimineel gedrag. Zowel adolescenten als jongvolwassenen die meer of hogere schulden hebben, vertonen gemiddeld meer crimineel gedrag. Het blijft echter onduidelijk of de schuldenproblematiek voortvloeit uit de bekende risicofactoren voor crimineel gedrag. De onderzoekers komen wel tot de conclusie dat het voor jongeren die problemen hebben met schulden en in aanraking komen met justitie moeilijker is om te stoppen met een criminele carrière.

Het tweede thema van deze studiedag, de burgerlijke partij, kan vergelijkbaar met de problematiek van de schuldhulpverlening met gedetineerden vanuit verscheiden perspectieven gezien worden. Vanaf midden de jaren '90 heeft dit thema een nadrukkelijke plaats gekregen binnen de detentiecontext, niet in het minst voortgestuwd door de initiatieven binnen het concept van de herstelgerichte detentie. Met de wijzigende wetgevende kaders van de voorwaardelijke invrijheidstelling en deze van de interne